

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Г Л А С Н И К
ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА

VIII (1959)

УРЕДНИК:

Дописник *БОРИВОЈЕ ДРОБЊАКОВИЋ*
Директор Етнографског института

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР:

БОРИВОЈЕ ДРОБЊАКОВИЋ, ДУШАН НЕДЕЉКОВИЋ, МИЛИСАВ
ЛУТОВАЦ, ЦВЕТКО КОСТИЋ

Примљено на IV скупу, од 17-V-1960, Одељења друштвених наука
Српске академије наука

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА

Научно дело

БЕОГРАД
1960

НАУЧНИ ПРИЛОЗИ

ИВАН ПОПОВИЋ

ПРИЛОГ ИСПИТИВАЊУ НЕКИХ НАРОДНИХ ТЕРМИНА

(Промљено на седници Савета Етнографског института 7 V 1960)

Недавно је проф. Б. Д р о б њ а к о в и ћ у својој студији *Једно давнашње оруђе за пренос хране*¹ пропратио једно специфично оруђе за пренос сточне хране које се јавља у разним крајевима Европе и неким деловима Африке и Азије, па је, посветивши пажњу и терминима који се на тај објекат односе, поставио и питање г е н е з е овога предмета, позивајући на сарадњу при решавању тога проблема, поред осталих, и лингвисте.

Како сам уопште заинтересован за сарадњу етнолога и лингвиста², јер то изискује, како је познато, и лингвистички метод „Wörter und Sachen“³, то ми је намера да покушам овде осветлити са лингвистичке стране проблем који је Дробњаковић покренуо.

Из Дробњаковићеве анализе се види 1) да се поменути предмет на једном делу територије која га познаје — одликује једним, врло карактеристичним округлим обликом, веома сличним у разним крајевима (в. пом. рад), 2) да тај предмет носи врло разноврсна имена, 3) да има друкчијих типова на разним странама, који се могу узети као еволуција првобитнога облика, 4) да је проблем географије настанка овога оруђа (мислим на примарни, округли облик) отворен: по неким је то Данска и Балтик; по Дробњаковићу није искључено да је жариште била Средња Европа; указује се и на постојање сличног предмета у Африци.

Узимам да претресем пре свега ту терминологију прво у српско-хрватском и словеначком језику, затим у другим словенским језицима, а онда ћу додирнути и остале европске области (а уз њих и ваневропске).

Српскохрватски терен:

Хрв. Загорје: *krpele, vrlege*; Славонија: *tràje* (Варош), *krošna* (код Винковаца, Осијека и др.); бачки Шоци: *trežage*; Бачка: *крошња* (Бегеч), *шраље*, *шраљице*, *шраљешине* (Чуруг); Срем: *мрежаге*; Банат: *мрежање*; Босна и Херцеговина: *крошња*, *мрежаге*, *кдње*; Србија (Хомоље): *луци*, *луце*, *лучаци*.

На југу, тамо где се српска територија додирује са македонском и албанском, оваквога типа тога оруђа нема; тамо се употребљавају друкчији типови, звани *сак* (*sák*) — Јуж. Србија, Црна Гора, *леса* — Приштина.

На истоку, у Шоплуку, сличан предмет, како истиче Дробњаковић, није у употреби.

Словеначки терен:

Похорје, Сл. Горице, Прекмурје, Дравско Поље: *krple*; Прекмурје: *locne*.

Већи део Словеније не зна за ово оруђе (в. Д р о б њ а к о в и ћ а). Додајемо да у наведеном материјалу нема потврда ни из нашег приморја.

Прво што се на основу свих термина може закључити — јесте чињеница великог обиља термина, често и на малом терену.

Други закључак је да су етимологије ових назива махом транспарентне и у већини словенске: словен. *krple*, хрв. кајк. *krpele* је идентично са *крпле* „врста примитивних сељачких скија од крпа“; хрв. кајк. *vrlege* очигледно садржи исто *врл-* као и *врлика*; *мрежаге* и *мрежаге* не изискују етимолошког коментара (уп. рус. *мережа*, чеш. *mříž* итд.); тако исто ни *луци*; несумњиво је словенског порекла и *крошња* ~ сл. *krosno*⁴. Исто се тако и босанско *кдње* лепо може довести у везу са речима — истина не баш сасвим истог значења — у другим слов. језицима: пољ. *klonia* „кош, корпа“, словац. *kloňa* „корпа испод квочке“⁵; а овамо очигледно спада и сх. *кдња* „eine Art Falle für die kleinen Vögel...; meist aus einem Kürbis gemacht“⁶, етимолошки — уз гот. *hlamma* „клопка“⁷. Да ли се може овамо припојити и усамљено бугарско *клон* „грana“, које Ст. Младенов сматра словенском речју⁸, — то је већ мање поуздано, али нама није ни битно.

Напротив је назив *шрпље*, који се употребљава у Славонији и Војводини, туђ. Истина, Броз-Ивковић⁹ ово изводи од нем. *Trage, Tragbare*; али ја не видим никакве могућности да ову сх. реч сведем на поменуте немачке облике, утолико пре што сам сам забележио у Бачкој, узajмљено из немачког, *Trage, шрпље* „носила“, *шрпљаче* „колица за превоз ђубрета и сл.“. Како би, дакле, једна иста немачка реч могла дати и *шраг-* и *шрал-*, кад притом нема нашег наставка на *-л-* који би овде могао доћи у обзир? Немачки утицај је мало вероватан и због тога 1) што се у оним немачким крајевима и дијалектима где се ово оруђе употребљава — оно никако не назива *Trage*, већ разним сасвим друкчијим називима: *Strā, Fuada-pough, Laab-bogn, Heu-bogn* и сл.¹⁰; 2) што су овде Словени (Словенци, а можда и Чеси) утицали на Немце, а не обратно, јер се у Аустрији употребљава, у истом значењу, и израз *Kraxe*; у Баварској *Krachse* у значењу „корпа“, а то се своди на слов. *krošnja*¹¹. Него је реч романска, неодвојива од истарског *trabje* f. pl. „deux pieux qui tiennent la partie postérieure d' un char“, које хрватски романиста В. Виња, очигледно исправно, своди на лат. *trabalis* „zum Balken gehörig“^{11a}.

Према томе, дакле, овај објекат у својем типичном облику носи увек, или скоро увек, словенска имена.

Словенско име носи и њему сродни (али с њим не и идентични) македонски *врзум*; корен је *врз-* „везати“, нарочито раширен на источном Балкану (уп. буг. *връзка* „веза“ и сл.)¹²; а од Македонаца су га примили и Албанци, који свуда сем на уском обалском појасу говоре *vërgomë*. Тако исто је словенска реч и косовска *леса*: одавде су опет Албанци

узајмили: *leshë* „врста коша“. Свестан да су ови типови друкчији, ја ипак инсистирам и на њиховом словенском пореклу.

Међутим је црногорско и јужносрбијанско *сак* несумњиво туђа реч: латинско *saccus* (уп. ст. срп. већ *сакџина* од н. грч. *σακχούλι* или лат. *sacculus*)¹³, а томе треба додати да се иста направа налази у приморском појасу у Албанији под називом *rjetë, retë*, при чему се овај албански ареал природно везује са средње- и јужноталијанским типом *rete*, који означава тачно такав тип као што је макед. *врзум*, алб. *vërzomë*¹⁴; дифтонгизација *e > ie* у алб. облику *rjetë* указује на дубоку старину, на рано зајмљење са романског Запада¹⁵; облик *retë* је могао изгубити *-j-* и секундарно (уп. *dredh < *driedh*)¹⁶.

Оруђе о којем је реч не налази се: у Шоплуку, с једне стране, и у Далмацији, са друге, тојест у оним крајевима где се романски слој најдуже одржао, где је славизација напредовала најспорије¹⁷.

Према томе је у Југославији ситуација оваква:

I у центру и на Северу углавном разни словенски изрази.

II на Југу (Црна Гора и Јуж. Србија, а тако и Македонија) — друкчији тип оруђа и притом мешани домаћи и туђи термини; на овај ареал се, у истом смислу, надовезује и Албанија.

III На романском тлу — нема ове традиције (Далмација и Шоплук), премда иначе у Италији она постоји.

Прелазимо сада на друге словенске језике и области.

Македонију смо већ видели; она и нема овај предмет у његовом типичном облику (премда има слов. термин *врзум*); али се зато јавља бугарски тип, под називом *џарга* (и исти назив, *targă*, у Румунији; али се тип оруђа разликује). Какво је порекло бугарскога *џарга*, рум. *targă*? М л а д е н о в покушава да изведе *џарга* из прасловенског, доводећи га у везу са буг. *трџвам* „полазим“ ~ срп. *џрџаји*, рус. *торгаць*, пољ. *targać* итд. (као гот. *dragan*, нем. *tragen* „носити“)¹⁸, и то с напоменом да би у *тарга* био неки други аблаут. Мени је ово потпуно невероватно, јер би се од *targ-, torg-* (за вокал и с п р е д њ — уп. рус. *торгаць*) морало добити слов. **trag-*. Суфикс *-џга* (**tor-џга*), колико знам, не да се констатовати. А, најзад, ни семантички није могуће од *трџвам* „полазим“, како ми се чини, доћи до *тарга* „предмет за ношење“. Ја, зато, мислим да су у праву они који бугарско *тарга* узимају као туђицу¹⁹.

Од Западних Словена, како изгледа, објекат познају само Пољаци: *resginy* [какав је прави облик?]²⁰; Словаци знају само за предмет друкчијег типа под именом *plachietka* [свакако *plachietka*], што је, као и чеш. *plachta, plachetka*, хрв. *plachta* и сл., уосталом, немачка позајмица.

Код Источних Словена ствар је оваква: они, прво, имају врло раширен тип *rezginy*; уп. белорус. *рэзгiны, рэдзгiны, рэзвiны*, великорус. (углавном у јужним областима, Твер, Ржев, Калуга) *рэзвiны, рбзвiны*²¹.

Они, затим, имају *ноши* (*ношy*), у Украјини (такође и Карпатској).

Напоследку, на великорус. Југу и Западу се, по Мошињском, којег наводи Дробњаковић, налази и *вахел* „мрежаста торба [?]"²²; у познатом Д а л њ е в о м дијалекатском материјалу²², а такође и у

Фасмеровом речнику²³ — ја ове речи не налазим (има само *вахляк* „грудва, гука“, нејаснога порекла, и *вафля* „врста колача“ од нем. *Waffel*, са којима је тешко спајати *вахел* — због значења).

Наравно, крај. *нош*, *ноши* је евидентне етимологије: *nositi*; из словенског је очигледно и летско *nošis*, *ноша*, јер балтиски језици имају *neš-/nes-*, а не *noš-/nos-*, у овом глаголу.

Обрнуто, *рџини*, *редзгини*, *рџвини* је балтиског порекла, узајмљено од литав. *režginės*, *rėžgis*, тачно истога значења: „ein Geflecht, Korb, geflochtene Trage“²⁴; балтиска реч је идентична са слов. *rězati*, *rězka* и сл. ~ лит. *rėžiu*, *rėžti* „id.“ ~ грч. *ρήγνυμι*, *ρήξω* итд.; али се у словенском не налазе образовања са -g-; а и географија (део Пољака, део Руса, Белоруси) — указује на балтиски као на извор.

Дакле имамо занимљиву ситуацију: Балти зајме од Словена домаћи слов. тип *нош*, -и, а Словени од Балта тип *režginės* итд.

Какво је порекло рускога *вахел* — не умем рећи.

Ако сада сведемо све што смо рекли о словенским терминима за ову нараву, констатоваћемо да она обично има индигена, словенска, имена, али да је термин ређе и зајмљен: Пољаци, Руси и Белоруси су зајмили од блиских нам сродника Балта, а Бугари, како изгледа, од неког медитеранског несловенског народа. Судећи по Дробњаковићевом материјалу, највише домаћих елемената у овој терминологији имају Срби и Хрвати (тако и Словенци, уколико објекат познају).

Али констатоваћемо још нешто: нема неке општесловенске традиције у овом погледу, бар према ономе што нам говори лингвистичка анализа. Нема неког „прасловенског“ термина који би био иоле распрострањенији²⁵.

Питање је једино: како треба интерпретирати овај закључак? Значи ли то да је сваки поједини део словенске територије који за ово оруђе зна — сазнао за њега одвојено, изоловано од других етничких сродника? Ја бих се тешко одлучио на такво тумачење. Како истиче Дробњаковић, тешко је веровати да овако специфично оруђе настане свуда, од Балтика до Нила, независно. У чему је, онда, ствар? Ја мислим просто у томе: да је то оруђе **лако мењало свој назив**. Ако словенски материјал упоредимо са другим Дробњаковићевим материјалом, видећемо да се на несловенским територијама налазе сасвим други, њихови типови, али опет етимолошки врло провидни. Тако у Аустрији *Strärough* „Streubogen“, тј. „лук за сено“ (за значење уп. сх. *луци*, *лучац*), *Futterkraxe* „корпа за (сточну) храну“; у Данској *boere-klove* Trag-Kolben“; *høvie* „лук за сено“ и томе слично. Као што се види, све су то називи који не упућују — лингвистички — на неку дубоку старину. У Италији такође *trappe* („клопка“), *rete* („мрежа“), са чиме се, због значења, може поредити наше *кдње* (уп. *кдња* „клопка“) и *мрџаге*. И литавско *rėžgis*, *režginės* значи просто „нешто изрезано, исечено“. И сл. Мађарски ареал, опет, има своје типове, сасвим различите и од словенских и од немачких који га окружују: *hajdiván*, *kököle*, *bögö*, *korranté*. Најзад, афрички и азиски термини немају никакве етимолошке везе са европским: уп. *hanjé*, *mouhjan*, *chabaka*.

Из свега овога би лингвиста могао извући закључак: или да је оруђе настајало путем „полигенезе“ (независно на разним тачкама), што је мало вероватно већ а priori, или, пак, да традиција није била нарочито важна онима који су се оруђем служили, те су олако замењивали старије изразе новијима, јер им се то није чинила нека одвећ значајна техничка направа.

У сваком случају, понегде се утицај може пратити. Тако је, рецимо, сигурно да су Пољаци и Руси примили ово оруђе од својих суседа Балта (*резгини* < *rezginés*); али је исто тако сигурно да је било и обрнутог процеса (*нош* > *nosis*, *поша*). Али је, на основу језичке анализе, такође јасно и то: да са Балтика није струјао неки нарочито јак утицај према Југу, јер на пример нити код Западних и Јужних Словена налазимо балтиску реч (она чак није захватила ни цео руски терен) нити уопште код Словена налазимо у овој појмовној сфери германизме. Напротив, уколико је утицаја између Словена и Германа и било — у малој мери, истина —, ту су Словени утицали на Немце (*Крaxe*, *Krachse* < *krošha*), а не обратно. Занимљиво је такође истаћи да није било ни већег романског утицаја на (Јужне) Словене (са изузетком *џрџље* и бугарског *тарга*, ако је стварно талијанско).

Лингвистичка анализа, као што се види, из објективних разлога није у могућности да да неки далекосежан податак о генези овог оруђа; она, међутим, ипак јасно показује да традиција о њему нарочито код Срба, Хрвата и Словенаца није везана за туђе културне утицаје — бар не за неке непосредне утицаје те врсте. А уколико је код Северних Словена и било утицаја са Балтика, он апсолутно нити је био германски нити је био географски јако интензиван.

НАПОМЕНЕ

- ¹ Гл. Етнограф. института Српске академија наука IV—VI.
- ² В. моју рецензију у Јужносл. филол. XIX, 326 и сл..
- ³ На том принципу је обрађен — дакако, у лингвистичке сврхе — мој недавно изишли чланак *Prilozi ispitivanju balkanske leksike u srpskohrvatskom — O nekim našim nazivima posudja, Godišnjak I Balkanološkog instituta, Sarajevo 1956, стр. 55—104.*
- ⁴ В. напр. V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, Praha 1957, стр. 236—237.*
- ⁵ Machek, *op. cit.* стр. 206.
- ⁶ Вук, Српски рјечник, s. v.
- ⁷ Machek, *loc. cit.*
- ⁸ Етимологически и правописенъ речникъ на българския книжовенъ езикъ, София 1941, стр. 241.
- ⁹ Рјечник хрватског језика II, Zagreb, стр. 371.
- ¹⁰ Дробињковић, *op. cit.*, стр. 13—14.
- ¹¹ E. Verneker, *Slav. etymol. Wörterbuch I*, стр. 624; K. Štrecelj, *Slovanski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemcev, Čas. za zgod. in narodopisje (Maribor) V, s. v.; Machek, op. cit.*, стр. 237.
- ^{11a} Contributions dalmates au Romanisches etymologisches Wörterbuch de W. Meyer-Lübke, *Revue de linguistique romane (Lyon) XXI*, стр. 269.
- ¹² В. А. М. Селищев, *Славянское население в Албании, София 1931, стр. 321.*
- ¹³ M. Vasmer, *Die griechischen Lehnwörter im Serbo-Kroatischen, Berlin 1944, s. v.*

¹⁴ Дробњаковић, *op. cit.*, стр. 11.

¹⁵ Уп. Н. Pedersen, *Krit. Jahresbericht über die Fortschritte der rom. Philol.* IX/1, стр. 214—215; уп. и А. Thumb, *Indogerm. Forschungen* XXVI, стр. 13, 16.

¹⁶ Pedersen, *op. cit.*, 214.

¹⁷ За Далмацију уп. познато дело: К. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens ... I*, *Denkschr. der kais. Akad. der Wiss. in Wien, Phil.* — hist. Cl. XLVIII/3; за Шоплук нарочито: N. van Wijk, *Taalkundige en historische gegevens betreffende de oudste betrekkingen tussen Serven en Bulgaren*, *Mededelingen der Koninkl. akad. van wetenschappen, afd. letterk. deel* 55, ser. A/No. 3, Amsterdam 1923, нароч. стр. 68 и след.; В. Бешевлиев, *Античната топонимия у нас като исторически извор*, *Известия на Инст. за българ. ез.* III, 341—355.

¹⁸ *op. cit.*, стр. 629.

¹⁹ В. колект.: *Български тълковен речник*, София 1955, стр. 856, који *тарга* сматра као талијанску позајмицу (преко турског?). Не располажемо даљим материјалом да бих то могао оценити.

²⁰ А. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1957, не наводи ову реч.

²¹ М. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch* (Heidelberg, од 1950) II, стр. 506 (с литературом).

²² *Толковый словарь I* (Москва 1935).

²³ REW I, стр. 174.

²⁴ Vasmer, REW II, 506.

²⁵ J. Janko, *O pravěku slovanském*, Praha 1911, не наводи ништа у овом правцу.

R é s u m é

IVAN POPOVIĆ

UNE CONTRIBUTION A L'ÉTUDE DE QUELQUES TERMES POPULAIRES

Dans le Bulletin de l'Institut d'ethnographie de l'Académie serbe des sciences, vol. IV—VI (1955—1957), pp. 1—28, le professeur B. Drobñaković a publié son traité „Un instrument ancien pour le transport de la nourriture“, qui apparaît dans les diverses régions de l'Europe et dans certaines parties de l'Afrique et de l'Asie. En portant son attention aussi sur les termes qui se rapportent à cet objet, le professeur Drobñaković pose la question de la *genèse* de celui-ci et pour la solution de ce problème invoque la collaboration, entre autres experts, aussi des linguistes.

Intéressé par ce problème, Ivan Popović a répondu à cet appel et il traite, dans le présent article, la terminologie de cet instrument tout d'abord dans les langues serbo-croate et slovène, ensuite dans les autres langues slaves, en effleurant la question de cette nomenclature dans les autres régions de l'Europe et des autres continents. A la base de son analyse, il arrive à la conclusion que „l'analyse linguistique n'est pas en mesure, pour des raisons objectives, de fournir une donnée quelconque de grande portée sur l'instrument en question. Elle démontre, pourtant, d'une façon claire, que la tradition qui s'y rapporte, particulièrement parmi les Serbes, Croates et Slovènes, ne se rattache pas aux influences culturelles étrangères — du moins aux quelques influences directes de ce genre. Et même si parmi les Slaves du Nord il y avait une influence provenant de la région balte, elle n'était pas absolument ni germanique ni d'une grande intensité géographique“.